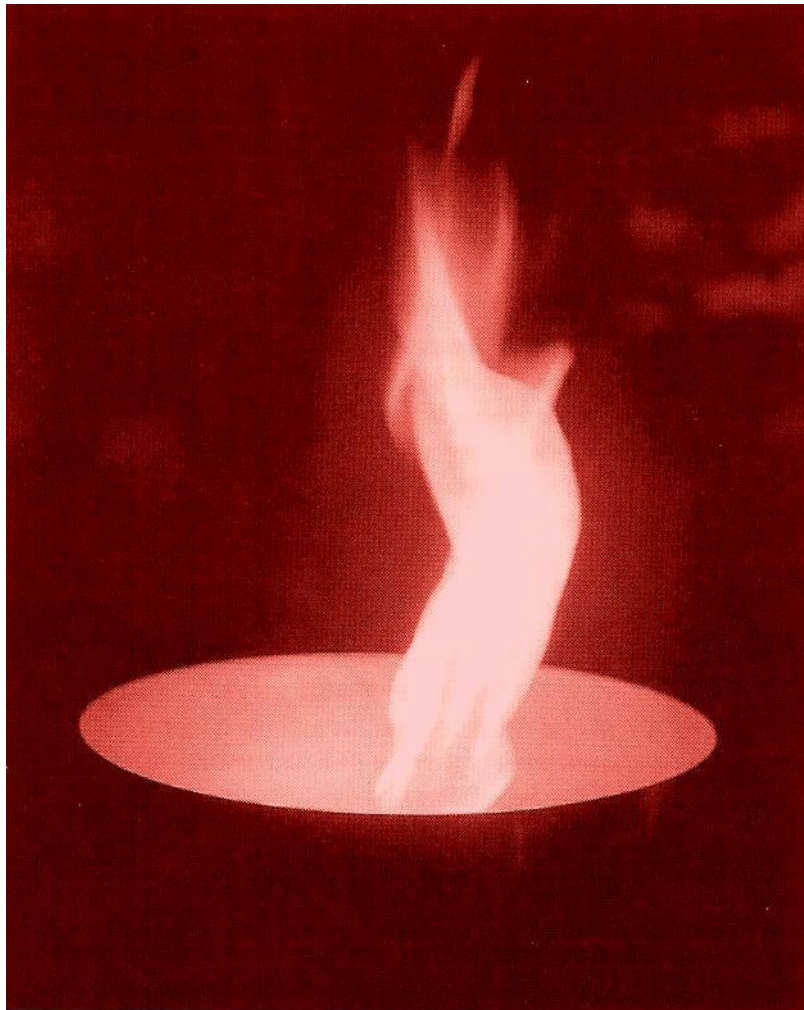

**KUN Masters Interreligieuze Spiritualiteit
INLEIDING HINDOEISME (RSB106)**

Opdracht 2

***Agnicayana:*
Vedische rituelen**

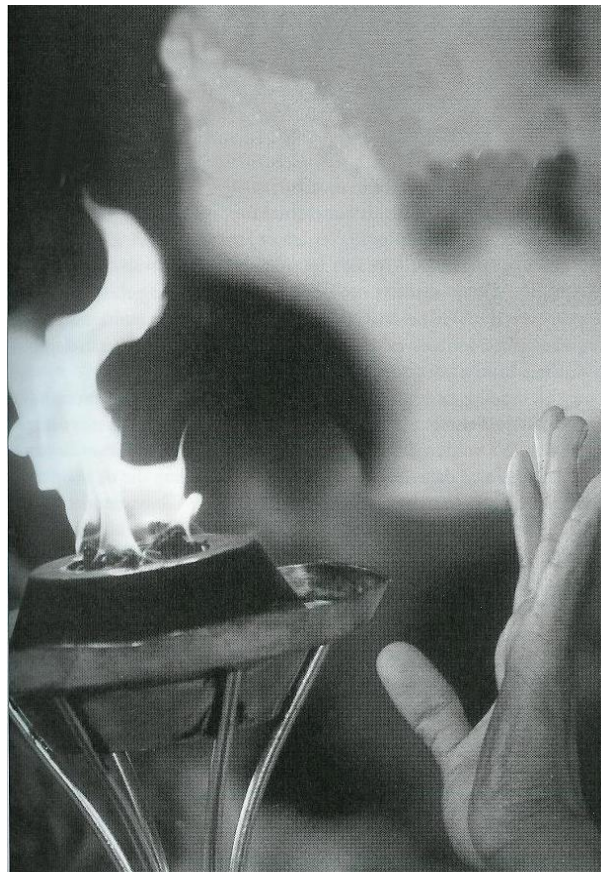

Cathrien de Pater

juni 2003

INHOUD

1.	Inleiding	1
2.	De vorm van het vuurritueel	1
3.	De ontwikkeling van het vuurritueel	1
4.	De achterliggende mythe	2
5.	De doelen van het vuurritueel	2
6.	Nabeschouwing	3
	Literatuur	3

1. Inleiding

De opdracht is om te beschrijven wat de Vedische mens met zijn rituelen hoopte te bereiken. Dit aan de hand van de in het college vertoonde film over een uitvoering van het oud-Vedische *Agnicayana* offerritueel en de hoofdstukken 1, 2 en 3 van Hopkins (1971). De film (ook getiteld *Agnicayana*) is in de jaren '70 opgenomen onder de Naburi's, een groep zeer conservatieve Brahmanen in het dorpje Panjal in Kerala. Het vuurritueel is een langdurige, kostbare onderneming die maanden voorbereiding vergt, en daarom nog maar zelden wordt uitgevoerd. Maar de Naburi's hadden dit ca. 4000 jaar oude ritueel al die tijd bewaard en de bijbehorende Vedische teksten - boekenvol - van vader op zoon mondeling doorgegeven, zonder noemenswaardige verandering. Alle kennis zat tot op het kleinste detail in de hoofden van de priesters. Dit is des te verbazender omdat zij de antieke taal van de hymnen niet meer machtig zijn. Ze hebben de eindeloze rijen klanken syllabe voor syllabe letterlijk in hun hoofd gestampt. Uiteraard moesten ze hiermee van jongs af aan beginnen. De vraag naar het doel van deze enorme onderneming is dan ook alleszins terecht: waartoe deze ongelofelijke inspanning?

De film was een initiatief van de Nederlandse Indoloog Frits Staal, die in de 80er jaren veel stof heeft doen opwaaien met zijn theorie over de betekenisloosheid van rituelen. Volgens deze (overigens sterk aangevochten) theorie hebben rituelen en mystiek geen andere betekenis dan de handeling zelf, en is alle kosmische symboliek secundaire interpretatie in de hoofden van de waarnemers¹. Als tegenwerping kan de vraag dienen hoe het mogelijk is dat mensen zo'n gecompliceerd ritueel zoveel eeuwen lang volhouden als ze er geen betekenis in zouden zien. Maar in ieder geval heeft hij door het ritueel opnieuw te laten uitvoeren, de kennis ervan gedocumenteerd en de voortzetting van de traditie mogelijk gemaakt.

2. De vorm van het vuurritueel

Het vuurritueel duurt elf dagen en kent verschillende stadia: voorbereidende riten, consecratie van de offerpatroon, opbouw van het hoofdaltaar in de vorm van een havik, klaarmaken en offer van de opwekkende *soma*² (als hoogtepunt), andere riten waaronder het offer van 14 geiten (nu vervangen door rijstpakketjes onder invloed van het principe van *ahimsa*, 'niet doden'). Tenslotte volgt reiniging van alle voorwerpen, van de deelnemers zelf, en verbranding van de tijdelijke, open behuizing. Het is een kostbaar gebeuren dat de inzet van veel priesters en langdurige voorbereiding vergt. Daarom wordt het nog maar zelden uitgevoerd. Dit brengt met zich mee dat priesters zich vaak veel moeite moeten getroosten om zich de juiste gang van zaken te herinneren. De opvoering van het ritueel is dus altijd een herinterpretatie.

3. De ontwikkeling van het vuurritueel

Vuur was al voor veel Indogermaanse volken een heilig fenomeen, omgeven door allerlei rituele gebruiken, zowel binnen- als buitenshuis. De vroegste Iraniërs en Ariërs vormden deze gebruiken om tot een vuuroffer bediend door priesters. In zijn oudste vorm was dit offer waarschijnlijk bedoeld om gastvrijheid aan de goden te betuigen: men spreidde gras uit om te zitten (ook nog te zien in de film), offereerde voedsel en drank, en zong hymnen om de goden te vereren en hun gunst af te smeken. De hymnen groeiden uit tot enorme verzamelingen, de *Rig Veda*, die tenslotte 10 boeken in beslag nam. Ook de rituelen werden steeds ingewikkelder en vereisten hoe langer hoe meer specialistische kennis. Tenslotte verdwenen de Arische goden naar de achtergrond en ontwikkelde het offerritueel zich als een godsdienstig doel op zich. Nadat de Ariërs zich tussen de 10^e en 7^e eeuw v.d.g.j. langzamerhand naar Noord-India hadden verplaatst, kreeg het ritueel daar zijn meest complexe vorm. Alleen de goden die met het vuur te maken hadden bleven 'in bedrijf', de andere - bijvoorbeeld de oergod Varuna en de dondergod Indra - trokken zich terug. Vooral de vuurgod Agni trad op de voorgrond en nam een groot deel van hun macht en functies over.

¹ Anonymus, 2003. *Hindu thought and Culture; Altar of Fire: Video worksheet.*

<http://concor.depaul.edu/~dgitomer/webrel242/Altar%20of%20Fire%20video%20worksheet.html>

² een paddestoelensoort met opwekkende eigenschappen die nu, naar men aanneemt, uitgestorven is (collegestof) en die men nooit botanisch heeft weten te identificeren. Ayurvedische geleerden noemen verschillende mogelijkheden, alle met medicinale eigenschappen: (*Ephedra Gerardiana*), sarcostemma (*Sarcostemma acidum*), hyssop (*Bacops monnieri*), of wijnruit (*Ruta graveolens*), maar het blijft giswerk. (Majupuria & Joshi, 1988:29-31). De plant die in de film gebruikt werd had groene, bladerloze stengels en leek, voor wat ervan te zien was, nog het meest op ephedra.

4. De achterliggende mythe

Agni vormde op den duur zo de schakel tussen goden, mensen en natuur. Hij was aanwezig in vuur, maar ook in de ecologische cyclus van donder, regen, gewassen die weer in vuur opgaan, en de rook die daarvan opstijgt naar de wolken. Hierin offerde Agni dus aan zichzelf. Zijn aanwezigheid in hemel, aarde en water werd gesymboliseerd door de drie altaren van het vuurritueel. Ook de 'Godin van de Spraak' (*Vac*) en de 'Heer van het Heilige Woord' (*Vacaspati*) speelden een rol in het ritueel: de klanken van het ritueel, de *mantra*'s brachten de werkelijkheid tot leven als ze werden uitgesproken³. De priesters mochten daarom absoluut geen fout maken in hun recitaties.

Vacaspati werd ook gelijkgesteld met de schepper van de kosmos, de *Purusa* die zichzelf opofferde om hemel en aarde te scheppen. Hierdoor werd de correlatie zichtbaar tussen het universum en het offer. Deze zette zich voort in correlaties tussen de afzonderlijke elementen: De *Rigveda* beschrijft gedetailleerd de samenhang tussen de lichaamsdelen van *Purusa*, de kosmische fenomenen zoals seizoenen en windrichtingen, de diverse goden, de menselijke samenleving (kasten!), en de offeranden en altaren van de offerplaats. In het offerritueel transformeert *Purusa* zich in *Prajapati* ('Heer van de Verwekking'), die het universum scheidt, daarna in delen uiteenvalt en met behulp van *tapas* ('hitte', kosmische levenskracht) gerestaureerd wordt door Agni, wiens naam hij aanneemt.

5. De doelen van het vuurritueel

Door het vuurritueel met zijn hymnen en magische riten kon men dus de kosmos reguleren. Omgekeerd hing het voortbestaan van de kosmos af van een regelmatige en nauwgezette uitvoering van het ritueel. Hiermee zijn we aangeland bij het hoofddoel, de ultieme zin van het ritueel: het periodiek reconstrueren van de kosmos, zowel fysiek in de offerruimte als conceptueel in de beleving van de deelnemers, via de correlaties tussen de groepen van elementen. Daarnaast gaf het ritueel de mogelijkheid tot beheersing van het universum. Dit vertaalde zich naar doelen voor de verschillende individuele deelnemers. Wie waren dat?

De opdrachtgever ofwel de offerpatroon (Yajamana): een (Brahmaans) lid van de gemeenschap die normaal gesproken de onderneming financierde⁴. Hij hoopte met het ritueel concrete doelen te bereiken: eerst en vooral het verblijf in de voorouderhemel na de dood, en daarnaast ook aardse rijkdom, veel vrouwen, groot kindertal, en een lang leven. Voorwaarde was wel dat hij en zijn gezin zich de rest van zijn leven aan strikte leefregels zouden houden, zoals voedingsvoorschriften, het onderhouden van drie vuren, de waarheid spreken en vrjgevig zijn. In de latere Vedische tijd begon men te twifelen aan de eeuwigheid van het hiernamaalse bestaan, en kwamen de principes van wedergeboorte en *karma* (oorspr. 'ritueel', 'actie') tot ontwikkeling: door rituelen hield men de cyclus in stand, en door ethisch gedrag kon men de wedergeboorte gunstig beïnvloeden. Geleidelijk aan groeide *karma* uit tot de cumulatieve gevolgen van alle gedachten en handelingen die het eeuwige zelf met zich meedraagt in de cyclus. In latere tijden verschaftte het patroniseren van een vuurritueel de opdrachtgever dan ook grote karmische verdienste en bracht dit hem dichterbij de verlossing van deze cyclus (*moksha*). Maar dan zijn we de Vedische tijd al goeddeels voorbij.

De Brahmaanse priesters: gegroepeerd naar de vier Veda's:

- 1) de *hotar* of *hotri*: zingen de hymnen van de *Rigveda* waarmee de goden aangeroepen worden: 1028 hymnen à 10-18 coupletten, uiteindelijk 10 boekdelen.
- 2) de *udgatr*: zingen de *Samaveda* die het Soma-ritueel begeleidt (zie hierna); deze Veda bestaat uit melodische variaties op de *Rigveda*, met veel dierengeluiden.
- 3) de *adhvaryu*: de priester die de *Yajurveda* uitspreekt op belangrijke momenten bij het offer, en de handelingen uitvoert; gaandeweg werd deze functie belangrijker ten koste van de hymnen.
- 4) de Brahman: een priester die de *Atharvaveda* prevelt; hierin staan magische formules waarmee men vergissingen recht kan zetten e.d. Deze priester behoort het proces te bewaken.

De priesters hadden enorme macht, want ze beheersten door hun kennis en kunde de levenskracht en de toegang van henzelf en hun 'clients' tot het hiernamaals. Ook henzelf verschaft dit ritueel voorspoed

³ De bekende jazzpresentator, wijlen Joachim-Ernst Berendt, neemt dit principe als uitgangspunt in zijn boek *Nada Brahma* (1990). Hierin werkt hij aan de hand van oosterse, klassiek-westerse en moderne wetenschappelijke inzichten het thema uit dat de werkelijkheid van deze wereld en ons bewustzijn daarvan gefundeerd is op klank.

⁴ Het gefilmde ritueel in Panjal werd betaald door NWO die het onderzoeksproject subsidieerde. Maar dat doet niets af aan de verdienste van de offerpatroon.

en lang leven in het aardse bestaan⁵. De voorwaarde was echter een nauwgezette, constante handhaving van hun rituele reinheid. Voor het ritueel zelf gold dat ze het zo precies mogelijk moesten uitvoeren. Na het verdwijnen van de oorspronkelijke *soma*-plant als middel tot het verkrijgen van heil kwam de nadruk nog meer te liggen op de exacte uitvoering van de rituele handelingen. Waarschijnlijk is dit de reden geweest waarom het ritueel zo intact aan ons is overgeleverd.

De vrouw van de offerpatroon: zoekt hetzelfde te bereiken. Zij is de enige vrouw die meedoet, maar alleen op bepaalde momenten. De meeste tijd zit zij achter het scherm van een parasol toe te kijken. Vrouwen mochten lange tijd geen Vedische teksten leren of offers uitvoeren, dat was voorbehouden aan mannelijke Brahmanen. Zij hadden dus grotendeels indirect, via hun echtgenoten, toegang tot het hiernamaals en geluk.

De gemeenschap van de Yajamana: Doet weliswaar niet mee maar wordt verondersteld mee te delen in de *Yajamana*'s voorspoed (en later in zijn karmische verdiensten)⁶. Alleen de hogere kasten - doorgaans alleen Brahmins - konden Vedische teksten leren en dit soort grote offers brengen, en de rest was dus aangewezen op de 'uitstraling' van deze kasten. Veel later ontwikkelden zich andere wegen tot het heil (*puja*, *bhakti*) die wel direct toegankelijk waren voor vrouwen en lagere kasten.

6. Nabeschuwing

Het vuurritueel was, samengevat, de spil waaromheen alle levenskracht in de kosmos van de Vedische mens circuleerde, en waardoor de kosmische cyclus draaiend werd gehouden. Maar onder dit 'hoofd-doel' zitten nog vele lagen van doelen en betekenissen voor de deelnemers verborgen. De theorie van Frits Staal dat rituelen geen betekenis hebben snijdt daarom geen hout. Het is weliswaar boeiend om, zoals hij voorstelt, het gebeuren puur structureel te analyseren, maar waarom zouden we dat doen als we de onderliggende betekenissen niet willen achterhalen? Ook de bestudering zelf, in dit geval door middel van film, wordt met bepaalde oogmerken gedaan. Het is dus eerlijker om doel en positie van de waarnemers expliciet te maken dan pure objectiviteit te pretenderen. Everson, een van de tegenstanders van Staal, stelt dat godsdienstwetenschappers dit zelfs niet moeten willen nastreven. Riten en de beoefenaar zijn niet te scheiden; juist de subjectieve gevoelens die de riten oproepen geven er inhoud aan⁷. Dat die inhoud voor elke betrokkene anders is, maakt het niet betekenisloos maar geeft juist grond voor de gedachte dat de werkelijkheid van deze wereld uit vele lagen bestaat. De uitdaging is om verantwoord met deze pluraliteit om te gaan.

Literatuur

Anonymus, 2003. *Hindu thought and Culture; Altar of Fire: Video worksheet*.

<http://concor.depaul.edu/~dgitomer/webrel242/Altar%20of%20Fire%20video%20worksheet.html>

Berendt, Joachim-Ernst, 1990. *Nada Brahma - de wereld is geluid. Een speurtocht door muziek, wording en bewustzijn*. 2e herziene dr. East-West publications, Den Haag/London. 243 pp.

Everson, Michael, 1991. The study of ritual as an aspect of human religiosity. In: *Mankind Quarterly*, 1991. Republ. op: <http://www.evertype.com/misc/ritual.html>.

Hopkins, Thomas J., 1971. *The Hindu Religious Tradition*. Dickenson, Encino, California. 156 pp.

Majupuria, Trilok Chandra & D.P. Joshi (rev.), 1988. *Religious & Useful plants of Nepal & India*. M. Gupta, Lashkar (Gwalior), India. 301 pp.

⁵ Hopkins (1971:34) stelt offerpatroon en brahmanen volkomen gelijk in het ontvangen van 'benefits' uit het ritueel. In het college werd n.a.v. de film gezegd dat brahmanen geen bijzondere karmische verdiensten verkrijgen door hun deelname; deze zouden alleen toevallen aan de offerpatroon. Dit lijkt tegenstrijdig, tenzij het een latere, post-vedische ontwikkeling betreft.

⁶ In de film mogen dorpsgenoten op een bepaald moment wel *puja* bedrijven in de marge van het ritueel, maar dat moet een latere toevoeging zijn; *puja* verschijnt volgens Hopkins pas voor het eerst in de 2^e eeuw v.d.g.j. (Hopkins, 1971:110)

⁷ Everson, 1991